

**SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ
VE
ÖNEMİ**

**TÜRKİYE KAMU-SEN
AR-GE MERKEZİ**

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ VE ÖNEMİ

Toplumsal değişimlerin, devletin eliyle değil devlete ait olmayan sivil unsurların ağırlıklı etkisi ile gerçekleştiği, kararların topluma rağmen değil, ortak bir mutabakat ile alındığı demokrasiler, kuşkusuz tüm dünyada arzu edilen yönetim şekilleridir.

19.yüzyılla birlikte sıklıkla görülmeye başlayan demokrasi rejimi, teorik anlamıyla birçok ülkede geçerli olsa da, pratikte yalnızca idarecilerin seçimi konusunun ötesine geçememiştir. Oysa gerçek anlamda demokrasi, toplumların yöneticilerini seçebilme özgürlüğünün yanında devletin yönetilmesinde, toplumun değişmesinde, halkın kaderinin belirlenmesinde toplumun ortak duygu ve düşünceleri doğrultusunda kararlar alınmasının sağlanmasıdır. Bu anlamda dünyada adı demokrasi olan ancak topluma rağmen varlığını devam ettiren pek çok rejim bulunmaktadır.

Demokrasinin teorideki bu önemli tanımının pratikte nasıl hayata geçirileceği, iktidarda bulunan güç sahiplerinin, toplumun ortak hassasiyetleri konusunda nasıl fikir sahibi olacağı, onları bu değişime hangi gücün yönlendireceği konusunda ise toplumun ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelerek, yönetim üzerinde toplumsal ve barışçıl bir güç unsuru oluşturması gündeme gelmiştir.

Bu noktada ortaya çıkan sivil toplum örgütü kavramı, toplumsal bir amaç ve fayda doğrultusunda kar amacı gütmeksizin bir araya gelen insanların organize bir hareket oluşturmasıdır.

Toplumun örgütlenmesi bağlamında tarihsel geçmişe bakıldığında aslında devletlerin ortaya çıkışını bile toplumun örgütlü davranışı olarak nitelemek mümkündür. Medeniyetin gelişmesiyle toplumların örgütlü davranışları da artmıştır. Özellikle kornar-göçer hayattan, yerleşik hayata geçildikten sonra ortaya çıkan yeni iş kolları ile birlikte, toplumlarda farklı sınıflar da belirmeye başlamıştır. Toplumsal sınıflaşmanın artması ve yeni iş kollarının çoğalması hayattan farklı beklentileri olan, topluma farklı açılardan bakan işçi ve işveren kesimlerinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sonuçta, farklı beklentiler içerisinde olan iki farklı sosyal sınıfın çatışması sivil toplumların örgütlü hareket etmesi bağlamında sendikaların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Şüphesiz, her sosyo-kültürel olay ve olgu belirli bir zaman-mekan-insan etkileşimi içerisinde doğar ve anlam kazanır. Sosyo-kültürel olay ve olguları yeteri kadar iyi anlayabilmek açısından, bu etkileşim aynı zamanda, sosyo-kültürel olgu yada olaya insani bir boyut ve tarihi bir form da kazandırır.

Bu çerçevede düşünüldüğünde, Türkiye’de ortaya çıkan işçi hareketi, sosyo-kültürel bir olgu olarak, Batı Avrupa’daki işçi hareketlerinden mutlak anlamda farklı özellikler gösterir. Çünkü bu özellikler, farklı zamanların, mekanların ve insanların etkileşim bütününde ortaya çıkmış gerçekliklerdir.

Toplumların akıp giden hayatlarına şöyle bir baktığımızda, tarih içerisinde iki farklı sosyo-kültürel olay yada olgunun birbiriyle esastan çakışma halinde olduğuna rastlayamayız. Aslında bu durum, sosyo-kültürel olay yada olgunun yukarıda belirtilen beşeri boyutunun kaçınılmaz bir sonucudur.

Sosyo-kültürel olay ve olgular, her ne kadar tarihi süreçte esastan birbiriyle çakışma halinde bulunmasalar bile, birbirini etkilemişler yada kısmen belirlemişlerdir. Nitekim tarihi süreçte benzer özellikler gösterirler. Örneğin, bugünün sanayi toplumları bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir.

Batı toplumlarının, iç ve dış dinamiklerine bağlı olarak sosyo-kültürel sistemlerinde meydana gelen büyük değişme, belirli zaman, mekan ve insan unsurunun bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Sendikalar da, teşkilatlanmış insan grubu olarak bu dönüşümün bir sonucudur ve süper organik realitede pek çok sosyal sistemden birisi olarak karşımıza çıkarlar.

Batı sosyo-kültürel sisteminin yaşadığı büyük dönüşümü, makro planda bir analiz çerçevesine oturtacak olursak, bugünkü Batı sosyo-kültürel yapısını, insan hakları ve parlamenter demokrasi üzerine inşa edilen anlamlar, ileri bilim, teknoloji ve sermaye birikimi üzerine inşa edilen araçlar ve bu unsurlar arasında bütünleşmeyi sağlayan endüstri toplumu insan tipi olarak özetleyebiliriz.

Böyle bir sosyo-kültürel sistem içerisinde Batıda, değişik çıkar gruplarını temsilen değişik teşkilatlanmış gruplar, “örgütler siyasi karar makamlarının ve son derece geniş bir halk tabakasının çalışma ve yaşama koşullarının düzenlenmesinde rol oynamaktadır”lar.¹ “Sanayi toplumunu karakterize eden en etkin örgütlerin başında hiç şüphesiz işçi sendikaları gelmektedir.”² Briefs, bu anlamda demokrasi ile sendikaların birbirinden ayıramayacak kadar birbirine bağlı olduklarını belirtmektedir.³

Gerçekten “yeryüzünde özgür ve bağımsız sendikacılık ve dolayısıyla sivil toplum örgütleri her zaman demokratik rejimlerde gelişme olanağı bulmuş”⁴ olmasına rağmen sendikacılık, günümüz dünyasında farklı siyasi ve ekonomik yapılarda farklı amaç ve fonksiyonlar üstlenerek varlığını sürdürme gelmiştir.

Sendikaların amaç ve fonksiyonlarındaki farklılaşma sadece, parlamenter demokrasiyi esas alan toplumlarla totaliter toplumlar arasında olmamakta, aynı zamanda klasik sendika anlayışından çağdaş sendika anlayışına doğru ilerleyen süreçte de hem fonksiyonlar hem de kökleşme bakımından farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Bir yandan yaygınlaşan “otomasyon” diğer taraftan sosyal refah devleti anlayışının bir yansıması olarak yeni sosyal politika tedbirleri ile, gelirin yeniden dağılımı, çağdaş sendika anlayışına geçişte iki önemli faktörü oluşturmaktadır.⁵

¹ Nurhan Akçaylı, Sendika Teorisi, Bursa Uludağ Üniv. Yayını, 1983, s.1

² Aynı eser, s.1

³ Aynı eser, s.12

⁴ Anıl Çeçen, Türkiye’de Sendikacılık, Ankara özgün İnsan yayınları, 1973, s.VII

⁵ Nuran Akçaylı, a.g.e., s. 49

Şüphesiz sendikaların doğuşu, kapsamı, sendika anlayışı, görevleri, temel amaçlar üzerine pek çok tartışma yapılmıştır ve yapılmaktadır. Bundan sonra da sosyo-kültürel sistemde meydana gelen değişimler yeni tartışmalara kaynaklık edecektir.

Ancak bütün bu tartışılabilir yanlarına rağmen kabul etmeliyiz ki, “modern sendikacılık ve sendikal hareketler şüphesiz XIX.yüzyılda doğup gelişen modern kapitalist endüstrinin bir ürünüdür.”⁶

Batıda işçi hareketlerini ortaya çıkaran şartların, sosyal ve tarihi dönüşümlerinin iyi anlaşılabilmesi için, bir önceki üretim düzeninin, çalışma ilişkilerinin ve sınıfsal etkileşimlerin iyi anlaşılması gerekmektedir. Nitekim bu amaçtan hareketle, sanayi ihtilali öncesi döneme ait makro bir analiz sunduktan sonra asıl konuya girmek yerinde olacaktır.

Ortaçağ üretim ilişkileri ve sosyo-ekonomik yapısı üzerine yapılan araştırmalar, bu çağı incelerken pratik ayrımlara gitmenin daha doğru olacağını ve bu ayrım zorunluluğunun çağın kendi süreci içerisinde farklı özellikler göstermesinden kaynaklandığını belirtmektedir.⁷

Sabri Ülgener de, ortaçağ iktisat zihniyeti üzerine yaptığı araştırmalarda, ortaçağı üç kısımda incelemektedir. Bu inceleme ilk aşamada, “antik çağların mirası sayılabilecek fertçi (indivüalist) bir dünya görüşünün izlerini ve –cite- medeniyetinin nispeten serbest (daha doğrusu toleranslı) hayat şartlarını kısmen devam ettiren ortaçağın ilk yüzyılları (12. ve bilhassa 13.yüzyıla kadar geçen zaman). İkinci aşama, yer yer katılaşmaya yüz tutan ahlak ve teoloji normlarının ve onlarla beraber bir kısım katı toplum kadrolarının (en başta toprak mülkiyeti ile ayarlı sınıf ve tabaka tertibinin) ferdi hayat üzerine olanca ağırlığı ile yüklendiği ortaçağ, ve nihayet aynı çağın yeni zamanlara ve özellikle kapitalizme kavuşmak üzere olduğu son safha”⁸ şeklinde yer alır.

Ortaçağ kendi içerisinde sosyal, siyasi, iktisadi ve kültürel pek çok bakımdan birbirinden farklı özellikler gösterse bile, temel karakteristikleri bakımından tanımlanmaya çalışıldığında, yine Ülgener’in ifadeleri ile şöyle belirtilebilir:⁹

Başta büyük toprak mülkiyet ve toprağa dayalı hakimiyet şekli (yerine göre çiftlik, malikane veya sadece büyük arazi rejimi), toprağın başladığı ve bittiği sınırla ölçülü bir iktidar dağılışı (merkeziyetsizlik); yine toprağa dayalı bir rütbe ve mansup silsilesi, iktisadi-mali karakteri, servet belli başlı şekilleri ile toprağa dayalı kaldığı sürece paranın ve genellikle menkul değerlerin ikinci planda gelen rolü (ayni iktisat); teşebbüs formları, şehir dışında ve etrafında tarım (büyük ve küçük işletme şekilleri ile); şehir içinde basit çarşı esnafı ve loncaların (ticaret belli yol kavşakları ve transit merkezleri dışında oldukça sönük) satih üstüne sıralanan bu şekil ve kalıpların altındaki hayat ve cemiyet anlayışı da yabancımız değil. Başta yine büyük toprak rejimine has ağalık ve eşraflık ruhu, asıl ve nesep iddiası, toprağa dayalı ağır ve hareketsiz

⁶ Aynı eser, s.224

⁷ Sabri F.Ülgener, İktisadi Çözülmenin Ahlak ve zihniyet dünyası, 2.baskı, İstanbul der Yayınları, 1981, s.27

⁸ aynı eser, s.27

⁹ Aynı eser, s.23-24

kıymet ve servet anlayışı (yeni zamanların menkul servete dayalı hareketli iş ve çalışma zihniyetinin tam aksi); yine aynı ağırlık ve hareketsizlik içinde lonca ahlakı ve kradisyonalist san'at ve meslek anlayışı. Bütün bu kıymetleri din gayretinden doğan mistik bir havanın çepeçevre kuşattığını düşünelim: İşte Ortaçağ!

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi, kısaca ortaçağ, toprağın tek ve en büyük zenginlik kaynağını teşkil ettiği, toprağa sahip olan sınıfın (aristokrasinin) mülkiyeti altında bulunan topraklar üzerinde yaşayan ve çalışan bütün diğer insanlar üzerinde her nevi tasarruf hakkına sahip olduğu, kilisenin ileri düzeyde etkinlik kazandığı, üretimin ahşap mekanizmalarla gerçekleştirildiği, küçük tezgah ve imalathanelerde yürütüldüğü bir dönem olarak ifade edilebilir.

Ortaçağ Batı toplumlarının, genelde dinamik olmayan ve yavaş değişen, maneviyatçı bir sosyo-kültürel sisteme sahip olduklarından hareketle şunu tespit edelim ki, ortaçağ toplumları bu yavaş değişen yapıları içerisinde, ilkçağın köleci üretim düzeninden (kısaca vatandaşlar, köle ve esirlerin çalıştığı efendilerin çalıştırdığı bir üretim düzeninden) ortaçağın lonca üretim düzenine kısa zamanda geçebilmiş değillerdir. Bu geçişe sosyo-kültürel sistemde değişmelere neden olan birtakım faktörler kaynaklık etmiştir.

“Ortaçağda ticaret merkezleri olan şehirlerin canlanması ile şehir ekonomisinin geliştiği XII.yüzyılda esnaf kuruluşları hızla yaygınlaşmaya başlamıştır.”¹⁰ Özellikle şehir ekonomilerindeki bu gelişme lonca düzenini hazırlayan faktörlerden en önemlisi olarak görülmektedir.

Batıda ortaçağın ve lonca düzeninin getirdiği en önemli olgulardan birisi, küçük tezgah üretimi üzerine oturan haklar ve sorumluluklar düzeni oldu. Daha önce köleci ilişkilere oturan üretim düzeni, çalışanların ve çalıştıranların tabi oldukları bir statüler düzenine ulaştı. Bu yapıyı ve moral unsurlarını Talas şöyle açıklıyor:¹¹ Bu statü düzeninin varlığı bir bakıma ne yöneticinin gücüne, ne de kilisenin giderek evrenselleşen egemenliğine dayanıyordu. Hıristiyanlığın ve öteki dinlerin gelişip yayılması, dinsel yasaların giderek egemen duruma gelmeleri, denilebilir ki, ortaçağın loncalı toplumunun temel yapısını değiştirmeksizin insan statüsüne moral bir amaç getirdi. Böylece toplumda her hareket ve faaliyetin adaletli olması görüşü e düşüncesi güç kazandı. Bu nedenledir ki adil fiyat ve adil ücret, ortaçağın lonca rejiminin temel ölçüleri oldu. Başlangıçta katı felsefesi gereği Hıristiyanlık, kara, zenginleşmeye karşı olduğu için, kesin bir eşitlik yanlısı idi. Onun gözünde (başka dinlerin de) herkes eşit yaratılmıştır. Tanrı yasalarına karşın, inançsızların şiddet yoluna sapmaları köleliği doğurdu ve yaşattı. Fakat buna karşın serflik statüsü bütün ortaçağ boyunca sürdü. Başka bir deyişle derebeyinin toprağında derebeyi için çalışan insan (serf) yoksul idi. Tesellisi de, bu dünyadaki yoksulluğun öteki dünyada değişeceği ve mutsuzluğun mutluluğa dönüşeceği idi.

¹⁰ Kamil Turan, Milletlerarası Sendikalar Hareketleri, Ankara A.İ.T.İ.A. Yayını 1979, s.1

¹¹ Cahit Talas, Toplumsal Politikaya Giriş, Ankara S Yayınları, 1981, s.22-23

Her şeye rağmen, yukarıdaki kısımda da belirttiğimiz gibi ortaçağın belirleyicisi ve simgesel durumda olan loncalar, genellikle zanaat ve ticarete dayanıyorlardı. Esasta lonca, aynı meslekteki zanaatkarların kurduğu bir birlikti ve hiyerarşisini meslek içi çalışma düzeni üzerine kurmaktaydı. Loncaların ilkçağ üretim düzenine göre üretim tekniği daha ileri ve daha çeşitliydi. XI-XIX.yüzyıllar arasında çeşitli toplumların üretim düzeninde şu yada bu şekilde kendini gösteren loncalar, pek çok farklılıklarına rağmen, temel felsefe ve teşkilatlanma biçimlerinde önemli farklılık göstermiyorlardı.

Loncalar neredeyse bütünüyle dini kaynaklı sayılabilecek kural ve kaideleri ile, üretim düzenindeki usta-kalfa-çırak etkileşimine egemen olurken, bu egemenliği, üyeleri olan ustalar kanalıyla gerçekleştiriyorlardı. Daha önceki ifadelerde de kısmen belirttiğimiz gibi, loncalar esasta usta niteliğine ulaşmış zanaatkarların kurdukları ve egemen oldukları kuruluşlardı. “Bu kuruluşlar içindeki hiyerarşide ikinci sırayı alan kalfaların rolleri ikincil önemdedir. Piramidin tabanını oluşturan ve aşları küçük olan çırakların ise, herhangi bir role mail oldukları söylenemez (...) Ustaların kalfa ve çıraklarla ilişkilerin Egelince, bu gelenekleri ve dinsel kuralların oluşturdukları bir tür paternalizm-pederoilik biçiminde ortaya çıkmakta idi.¹² Burada ağırlıklı şekilde ortaya çıkmakta olan üretim süreci ile ahlaki olgunlaşma süreci biraradalığının sebep ve etkileri her zaman tartışmaya açıktır. Ancak bu etkileşim bütünüünün evrensel bir özde taşıdığı kabul edilmelidir. Durkhaim, Meslek Ahlakı adlı eserinde bu konuda geniş bir tahlil yaptıktan sonra konuyu şöyle bağlamaktadır: “Aslında hiçbir faaliyet şekli yoktur ki, kendine mahsus bir ahlak disiplinine ihtiyaç göstermesin.”¹³

Lonca düzeninin çalışma ilişkileri bakımından, her zaman tartışmaya kaynaklık etmiş konulardan birisi de kalfa ve çırakların işçi ve ustaların işveren sayılıp sayılmayacağı konusudur. Ortaçağda yeniçağa benzer bir işçilik statüsünden bahsedilemez. Ancak bu konuda bazı benzerliklerin de olduğu söylenebilir. Temel farklar bakımından iki çağ çalışanlarını göz önüne aldığımızda şöyle bir durumla karşı karşıya geliriz:

a)Usta ile yan yana bulunan kalfa ve çırak yeniçağ işçisinin tam tersine, sürekli işçi kalmak durumunda değildir. Belirli mesleki ve ahlaki olgunlukları kazandıktan sonra usta olma imkanı her zaman mevcuttur.

b)Ortaçağda sermayenin anonimleşmesi nedeniyle işveren olan usta ile işçiler (kalfa ve çırak) birlikte bulunur.

c)Ortaçağ işçisi, derin uzmanlaşma söz konusu olmadığı için önemli mesleki beceriye sahiptir. Mesleğinin bütün inceliklerini bilir.¹⁴ Yukarıdaki çalışma düzenine göre yeniçağda işçi-işveren arasındaki sınırlar daha netleşmiş, mesafe açılmış ve bugünkü anladığımız anlamda işçilik statüsü doğmaya başlamıştır.

Ortaçağ boyunca çalışma hayatına damgasını vuran loncalar, zanaat ve meslek kuruluşları, XVIII.yüzyıla kadar varlıklarını devam ettirirken, bu yüzyıldan itibaren

¹² Aynı eser, s.24

¹³ Emile Durkhaim, Meslek Ahlakı (Çev.Mehmet Karasan) İstanbul M.E.G.S.E.Yayıncılık 1986, s.22

¹⁴ Cahit talas, a.g.e., s.29

yerlerini, yavaş yavaş ilk sanayileşme çabalarından doğan ve daha büyük çapta meslek örgütlenmelerini ifade eden “korporasyon”lara bırakmışlardır.¹⁵

Oldukça kısa sayılabilecek sosyoloji tarihinde sosyologlar pek çok konuyla ilgilanmışlardır. Ancak “toplum tipleri” ve “sosyal değişme” üzerine yapılan çalışmaların “sosyoloji” tarihinde daha özel bir yer işgal ettiği bilinir. Toplumlar nasıl değişir? Statik bir toplumdaki söz edilebilir mi? Toplumsal değişimin yönü nedir? vs. gibi sorular hep çok yoğun tartışmalara kaynaklık etmiştir.

Bugün artık biliyoruz ki, toplum her an kendini üreten, yenileyen, aynı zamanda da her an değişen bir varlıktır. Toplumlar için değişme kaçınılmaz bir olgu olarak vardır. Burada toplumlarda söz konusu edilebilecek şey değişmeye karşı değişmemek değil, değişmede gösterecekleri nüanslardır.

Aslında değişme tartışmalarını sosyoloji için kaçınılmaz kılan gelişme, sanayi ihtilali ile Batı toplumlarında görülen yığınlaşma ve yeniden sistem bütünlüğüne ulaşma sürecinde görülen çok hızlı değişimlerdir. Gerçekten sanayi ihtilali ile Batı toplumlarında açılan değişme ve dönüşüm süreci, o zamana kadar insanlık tarihinin hiç karşılaşmadığı bir büyük değişmeyi ifade eder. Hatta bu değişim için kelimenin tam anlamı ile “devamlı olarak tekrarlanan ama her defasında bir öncekinden daha yüksek perdede ve daha kalabalık bir orkestra ile çalışan bir melodiye benzer”¹⁶ denilebilir.

Esasında, her sosyo-kültürel sistem yada süper üst sistem her an değişerek doğar, gelişir ve geriler. Gerileme ve çöküş sürecinde yerini geçici elektrik bir yığına yada yeni süper üst sisteme bırakır. Ancak ilk süper sistem toplumda bütünüyle yok olmaz. Varlığını belirli düzeylerde korur ve devam ettirir.

Bu çerçevede Batı Avrupa’da sanayi ihtilali ile başlayan süreç, ortaçağın temelde maneviyatçı sosyo-kültürel sisteminin hızla parçalanma ve Batı toplumlarının yığınlaşan yapıları içerisinde yeniden bir sosyo-kültürel sistem bütünlüğüne ulaşma çabalarını içine alır.

Birinci kısımda sosyo-kültürel fenomenlerden bahsetmiş ve sosyo-kültürel fenomenlerin içi ve dışı veçhelerden oluşmakta olduğundan söz etmiş, birinci veçhe maddi olmayan anlamlar, ikincisi ise, bu anlamı zaman ve mekan koordinatları içinde cisimleştiren dış kabuklardır, demiştik. Ayrıca bu fenomenler arasında, anlamlı-nedensel bir bağ mevcut olduğunda sistem bütünlüğünün oluşabileceğinden bahsetmişti.

Ayrıca, sosyo-kültürel fenomenlerin arasında oluşan anlamlı-nedensel bağlar sonucu ortaya çıkan sosyo-kültürel sistemin üç unsurundan (üç bileşeninden) bahsetmiş ve bunların a) maddi olmayan zamansız ve mekansız anlamlar, b) anlamları maddileştiren araçlar ve c) maddi araçların yardımı ile bu anlamları işler hale getiren insan unsurundan oluştuğunu ifade etmiştik.

¹⁵ Kamil Turan, a.g.e., s.25

¹⁶ Dora ve Bertrand Russell, Endüstri Toplumunun Geleceği, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1979, s.17

Batıda, toplumların sosyo-kültürel sistemlerinin oluşum seyrine böyle bir analiz çerçevesi ile yakınlaştığımız zaman, öncelikle Fransız ihtilaline bağlı olarak anlamlarda (kabul, değer ve normlarda) İngiliz sanayi ihtilaline bağlı olarak araçlarda (teknolojik değişmeye bağlı olarak üretim düzeninde ve nesnel dünyada) ve her ikisine dayalı olarak araçların yardımıyla, Fransız ihtilalinin genelleştirdiği anlamları işler hale getiren insan unsurun anlamlı-nedensel bağlarla kurulmuş- bir sistem bütünlüğüne varıldığını görürüz.

Fransız ihtilali kendisini hazırlayan pek çok gelişmenin tezahürü olarak doğmuş ve Batı Avrupa'da, hatta bütün dünyada ortaya koyduğu fikirlerle büyük yankılar uyandırmış bir büyük olgu olarak, sanayi toplumu sosyo-kültürel sisteminin en temel kabullerini, değerlerini, normlarını oluşturmuştur.

İngiliz sanayi devrimi, üretim teknolojisinde sağladığı büyük aşama ile, olağanüstü bir üretim patlamasına kaynaklık etmiş, insanın nesnel dünya üzerindeki hakimiyetini perçinlemiş, insana yeni hayat alanları açarak nesnel gerçekliği en ileri düzeyde kullanma imkanı vermiştir.

Sanayi toplumu insanı, Fransız ihtilali ve İngiliz sanayi devrimi ile anlam ve araçların kazandığı yeni muhtevayı anlamlı bir sistem bütünlüğü haline getirmeye çalışmış, büyük çalkantılar ve çatışmalar sonucu buna muvaffak olmuştur. Sanayi toplumu insan tipi böyle bir bütünlük içinde anlam kazanmaya başlamıştır.

Sanayi çağı ile, insan ile makinenin üretim düzeninde birlikte yer alışı, yada başka bir ifade ile “manufacture” endüstrisinden “machinofacture”e doğru hızlı dönüşüm¹⁷ üretimde büyük bir artışa sebep olmuştur. Bir yandan sosyo-kültürel sistemin çözülmesi ile anlamlardaki değişme, diğer yandan üretimdeki büyük artışın daha da keskinleştirdiği paylaşım meselesi, sosyal sınıflar arasında çatışmaların artmasına neden olurken, diğer yandan sosyal sınıfların alt-sosyo-kültürel yapılarının temel belirleyici yapıları haline dönüştüğü görülmektedir.

Yukarıda kısaca sayılan, Batıda işçi hareketlerinin ortaya çıkmasına kaynaklık eden bu dönüşümleri,

- i.İngiliz sanayi ihtilali ile üretim teknolojilerinde sağlanan büyük değişme ve gelişme sonucu seri üretime geçilerek, üretimde gerçekleştirilen büyük patlama,
- ii.Üretim teknolojisindeki bu büyük gelişme sonucu, istihdamın küçük tezgah üretiminden, fabrikasyon üretime kayması ve yeni istihdam alanları açılması ve buna dayalı olarak şehir merkezlerine, kırsal alandan başlayan büyük göç,
- iii.Sosyo-kültürel sistemin çözülmesi sonucu, anlamlarda ortaya çıkan değişme ve ortaçağdaki hak anlayışının ortadan kalkması ve klasik liberalizmin ön plana çıkmaya başlaması, bu anlayışın şekil ve güvencesiz işçi kitlelerinin doğuşuna kaynaklık etmesi,

¹⁷ Oya Sencer, Türkiye’de İşçi Sınıfı-Doğuşu ve Yapısı, İstanbul Habora Yayınevi, 1969, s.14

iv.Diğer yandan üretimdeki büyük artışın meydana getirdiği paylaşım meselesi, büyük çapta işçilerin aleyhine, ancak sermaye sahiplerinin lehine oluşan gelir dağılımı ve,

v.Bütün bu nedenlerden dolayı ortaya çıkan kanlı sınıf çatışmaları, olarak ifade edebiliriz.

İşçilerin çok uzun çalışma süreleri (bazen 15-16 saat), çok kötü çalışma şartları, çok düşük ücretler ile çalışma zorunda kaldıkları ve fiziki varlığını devam ettirip ettirememek problemi ile karşı karşıya geldiği bu dönemde, klasik liberalizmin acımasızlığı, işçileri bir araya gelip teşkilatlanma ve hak arama yoluna zorunlu olarak itmekteydi.

Klasik liberalizmin acımasızlığını ifade etmek açısından, kendisi bir sosyal Darwinci sayılan ve Darwin'in doğal ayıklama yönteminin insan toplumları için de geçerli olduğunu iddia eden Herbert Spencer'in görüşleri oldukça ilginç sayılabilir. Spencer, yoksulların tembellikleri yüzünden yoksul duruma düştüklerini ve onlara acınmaması gerektiğini belirterek “özel yada kamusal kuruluşlar aracılığıyla yoksullara yardım etmek, insanoğlunun gelişimine çok kötü bir biçimde müdahalede bulunmak”¹⁸ olacağını ifade etmekteydi.

Sınıf çatışmalarına ve mücadelelerine bu kadar açık anlamlarla yüklü ve sistem bütünlüğü kuramamış bir yığınlar toplumu durumundaki Batı Avrupa'da adeta işçi hareketinin ortaya çıkması ve kendi maddi-manevi varlığını meşrulaştıracak kanalları zorlaması, kaçınılmaz görünüyordu.

Çalışan-çalıştıran farklılaşmanın had safhada bulunduğu bu geçiş toplumu, çoğu zaman harplerin, haksızlığın, sosyal ve ahlaki gerileme ve sefaletin tahrip ettiği,¹⁹ tam anlamıyla bir kargaşa ve yığınlar toplumdur.

Korparasyon tipi meslek birlikleri dışında, aynı işkolunda çalışanların ayrı bir birlik oluşturmalarına XVII.yüzyılın ortalarına doğru İngiltere'de rastlanmaktadır. Önce terzi işçileri, sonra bıçakçılar ve ardından da yüz işçileri kendi aralarında union (birlikler) kurmuşlardır.

Genellikle ilk unionlara İngiltere'de rastlanmasını İngiliz sanayi ihtilaline bağlarlar. Halbuki ilk devamlı, ücretli işçi birlikleri, manifaktür (imalathane) sisteminden yarım yüzyıl önce kurulur ve onun için de teşkilatlara henüz el işinin hüküm sürdüğü sanat kollarında rastlanır.²⁰

¹⁸ J.K.Galbraith, Kuşku Çağı, (Çev.N.Himmetoğlu-R.Aşçıoğlu), İstanbul Altın Kitaplar, 1980, s.47

¹⁹ Kamil Turan, a.g.e., s.1

²⁰ Georges Lefranc, Kemal Sülker, Dünyada ve Bizde sendikacılık, İstanbul, Varlık yayınları, 1966, s.7

Öyleyse unionlar (denilebilirse ilk sendikalar) doğrudan doğruya makineleşmenin bir ürünü sayılamazlar. Yine ilk unionların, bütünüyle yoksul kitlelerin sömürmeye karşı başkaldırısından doğdukları da iddia edilemez.

Enteresandır ki;²¹

İlk unionlar kötü bir durumu iyileştirmekten çok iyi bir durumu savunmak amacıyla kurulur. Nitekim bu unionların hareketleri ihtilalci değil, muhafazakar bir kimlik taşır. Onlar yeni iktisadi hürriyet nazariyesinden hoşlanan patronlara karşı, eski geleneklere dayanan kuralların korunmasını ve sürdürülmesini isterler. Öte yandan birleşme içgüdüsünün ön ayak olduğu korparasyonları ve guild'leri de devam ettirmeye çalışırlar. Fakat başaramazlar. Çünkü guild'ler yalnız ustaların meydana getirdikleri topluluklardır. Unionlar ise yalnızca işçileri, ücretlileri içine alırlar.

Burada ilk bakışta, İngiltere'deki unionların gelişme seyri ile, daha önce saydığımız işçi hareketini hazırlayan nedenler arasında bir çelişki görünüyor gibidir. Ancak ortaçağ lonca düzeninin en gelişmiş teşkilat şekli korparasyonlarla belirli hakları güvenceye almış çalışanların, bu teşkilatları savunmaları ve muhafazakar davranmaları çok fonksiyoneldir.

Çalışanların arzuları dışında yaygınlaşan fabrikasyon teknolojisi yeni üretim düzeni ve kurduğu işçi-işveren ilişkileri ile çalışanları çok güç yaşama şartlarına mahkum etmiş; bu şartlarda işçilerin bir yaşam kavgası vermeleri kaçınılmaz hale gelmiştir.

İngiltere, ilk işçi hareketlerinin doğduğu bir ülke olarak özellikle XVIII.yüzyılın sonundan itibaren çok çalkantılı dönemler yaşamıştır. Sanayi toplumunun ilk işçi teşkilatları sayılabilecek "Trade Union"lar da İngiltere'de bu dönemde kurulmaya başlamıştır. Trade Union'ların kurulup yavaş yavaş yaygınlaşmaya başlaması hükümeti endişeye sevk ettiği için, bir süre sonra birlik kurmayı yasaklayan bir kanun kabul edilerek uygulamaya konulmuştur.

1811'lerde İngiltere'de makineleşmenin neden olduğu işsizliği protesto eden yaygın eylemler görülmeye başlanmış, hatta John Ludd'un yönettiği bir isyanda Milland'taki yeni kurulmuş makineler bütünüyle tahrip edilmiştir. Çeşitli zorunluluklar, 1825'de İngiliz hükümetini, birleşmeyi yasaklayan kanunları yürürlükten kaldırmak zorunda bırakmıştır.

İngiltere'de birlik kurma yasağının kalkmasından sonra en ciddi gelişme 1883'de Robert Ower'un etkisiyle "Great Consolidated Trade Union" un kurulmasıdır. Her meslekten çalışanı bir araya toplayan bu birlik, kısa zamanda üye sayısını artırmış ve güçlenmiştir. Üye sayısı beşyüz bin civarında olan bu birliğin tesirinde yaygınlaşan grevler, işverenleri zor durumlara soktuğundan, işverenler işçilere, birliklere üye olmamaları konusunda baskı yapmaya başlamışlardır. Bu dönemdeki diğer önemli ge-

²¹ Aynı eser, s.3

(*) Trade Union (Tradünyon) esnaf birliği, amele cemiyeti, işçi birliği, sendika, dernek vs gibi teşkilatları ifade eden bir kavramdır.

lişme, zirai ve zanaatkar ağırlıklı unionların hızla sanayi unionları şekline dönüşmele-ridir. Ancak bu dönem çalkantılarında işçiler, hiçbir sınıf savaşı ideolojisinin tesirinde kalmamışlardır. Bu iyi anlaşılması gereken bir durumdur.²²

1874’le gelindiğinde Trade Union’lar İngiltere’de oldukça güçlenmişlerdir. Öyle ki bu tarihte yapılan Trade Union’lar Kongresi, 1 milyon 200 bin işçiyi temsilen toplanmıştır. Bu güç, parlamentoda kendini hissettirebilecek bir güçtür ve 1891’de 13 liberal, 3 bağımsız 16 işçi seçimleri kazanarak parlamentoya girmeyi başarmışlardır. 1909’da bu sayı 29’a çıkmıştır. Bu durum İngiltere’de işçilerin politik hayattaki etkinliğini ve gücünü ortaya koymuştur. Aynı gelişmelerin bir sonucu olarak, İngiliz siyasi tarihinin en ciddi gelişmelerinden birisi, aynı yılın (1909) sonunda meydana gelmiş ve İşçi Partisi (Labour Party) kurulmuştur.

Bütün bu gelişmelerle İngiliz işçi hareketi ve sendikacılığı, Alman ve İngiliz sendikacılığına (daha sonra farklılaşacak farklı sendikacılık akımları haline gelmelerine rağmen) ilk yol göstericiliğini oldukça büyük etkiler bırakacak şekilde yapmıştır.²³

Başlangıcından I.Dünya Savaşına kadar olan dönemde, İngiliz işçi sendikacılığının yol göstericiliğinde gelişmeler kaydeden Batı Avrupa işçi sendikacılığı, bu arada klasik bir sendika anlayışı da belirginleştirmiş oluyordu. Bu bakış açısıyla sendika, “ortak ekonomik ve sosyal menfaatleri korumak ve geliştirmek ve çalışma koşullarını iyileştirmek üzere, işçilerin kurdukları, kendine özgü derneklerin”²⁴ adını ifade ediyordu. Peki belirli bir sendikacılık anlayışının oluşması kolay mı olmuştur?²⁵

Büyüyen eski üretim biçimlerine ve çalışma ilişkilerine son veren yeni yoğunlaşmış sınıai yaşantıya koşut olarak doğan sendikacılığın gelişmesi, zahmetsiz ve ızdırapsız olmamıştır. XIX.yüzyılın sonlarında ve XX.yüzyılın başlarında birçok gelişmiş ülkede duyulan huzursuzluk, büyük bir ölçüde eski bireyci ekonomik sistemler içinde egemen toplumsal ilişkilerin yeni büyük sanayi rejimi ile bağdaşmadığı halde, sürdürülmesinin bir sonucu sayılabilir. Bu durum, ayrıca ekonomik gelişmelerin, toplumsal gelişmelerin ve işçilerin sendikalar halinde örgütlenmesi olayının daima önünde gitmiş olması ile de açıklanabilir. (...) Fakat olayların zorunlu kıldığı koalisyonlar ve sendikalar doğdukça, emek ve anamal ilişkilerinde yavaş yavaş bir dengenin kurulduğu da görülmeye başlar.

İşçi sınıfı, sendikalar aracılığıyla sermaye ile ilişkilerinde hızla dengeyi kurmaya yönelirken, sendikacılığın da hızlı bir değişim yaşadığını unutmamak gerekir. “Bu değişimin nedenlerini yine, durmadan değişmekte olan sanayinin yapısında ve toplumların yeni sosyal yapıları içinde aramalıdır.”²⁶

Burada sanayi toplumunun sosyo-kültürel sisteminin oluşmasındaki uzun oluşum sürecinde, giderek değişen ve değiştiren yönleriyle sendikacılığın katkısını tespit et-

²² Aynı eser, s.10-11

²³ Aynı eser, s.13-14

²⁴ Cahit Talas, Sosyal Ekonomi, Ankara, S Yayınları, 1979, s.154

²⁵ Aynı eser, s.156

²⁶ Aynı eser, s.158

memiz gerekir. Öyle ki, sendikacılık sınıflar arası çatışmalara kazandırdığı denge ile toplumların sistemli bir bütün oluşturmalarına da katkıda bulunmuştur.

Demokrasi bir anlamda, sınıflar arası çıkar mücadelelerinin kurallara bağlandığı ve mücadele sonucunda çıkarların optimum bir dengede makro bir bütünleşmeye kavuştuğu siyasal kalıp olarak anlaşıldığında, sendika hareketi ile demokrasinin karşılıklı birbirini besleyen iki olgu olduğu açıkça ortaya çıkar. Bu ilişki, sanayi çağı boyunca çok önemli dönüşümler yaşamış, işçi hareketi tarihi açısından en uzun ömürlü ve en köklü ilişkiyi de ortaya koymaktadır.

Osmanlı toplumunun duraklama ve çöküş döneminde, artık sosyo-kültürel bir sistem bütünlüğünden bahsedilemeyeceğini ve sosyal yapının bir yığınlar toplumu haline geldiği daha önce belirtilmişti.

Yalnız buraya kadar yapılan tahlillerden, sosyo-kültürel değişimin yığınlaşmış toplumlarda görüleceği, sistem bütünlüğü arzedenden toplumlarda görülemeyeceği yada daha az görüleceği yönünde bir yanlış anlaşılmaya varılmaması gerekmektedir. Sosyo-kültürel değişim; sistem ve yığın halindeki toplumları da içine alan, her zaman ve mekanda var olan evrensel bir olgudur.

*Amiran Kurtkan'ın tesbitleriyle kısaca ifade etmek gerekirse, "Duraklama ve gerileme devri Osmanlı sosyal yapısı artık, islami değer hükümlerinin meydana getirebildiği manalar sisteminin dışlaştığı bir sosyal yapı değildir. Bundan ötürü hemen bütün müesseselerde, ideal kültüre yönelmeyi sağlayan iç özellik (mana sistemi) ortadan kalkmıştır. Böylece sosyo-kültürel ritmin ideal kültürden uzaklaşma durumu da iyice belirgin hale gelmiştir."*²⁷

Osmanlı sosyo-kültürel sisteminin çözülmesinin hangi nedenlerden kaynaklandığı meselesi yine, diğer pek çok konu gibi tarihçi ve araştırmacıları sürekli meşgul etmiştir. Bu konuda muhtelif görüşleri ileri sürülmüş olmasına rağmen, çözülme nedenlerini iç ve dış nedenler olarak iki başlık altında toplayabiliriz:

İslam zihniyetinin bozulması (ki fakirliği ve çalışmamayı imkansızlığa yakın bulan İslam peygamberinin bu yönde emirlerine rağmen, bir lokma bir hırka arayışı etrafında fark ahlakının aygınlaşması, İslamın dünya-ahiret, madde-mana bütünlüğünün manadan yana parçalanarak adeta dünyayı müslümanlara zindan eden bir ahiret dininin oluşturulması burada sayılabilir), ilimde ve sanayide geri kalış, iktisadi ve mali buhranlar, ferdiyet yoksunluğu sosyo-kültürel sistemin bozulma nedenleri arasında en önemlileri olarak sayılabilir.²⁸

Osmanlı sosyo-kültürel sistemini bozan dış nedenler arasında en önemlileri, Batıda kapitalizmin gelişmesi ve sömürgeciliktir (ki bu gelişme dünyanın kaynak dağılımını yeniden oluşturmuş ve Avrupa lehine ve sömürülen ülkelerin aleyhine bir tablo

²⁷ B.Amiran Kurtkan, a.g.e., s.472-473

²⁸ Aynı eser, s.485-495

ortaya çıkmıştır.) Batıda aydın sınıfın ortaya çıkışı, Haçlı zihniyeti, kapitülasyonlar ve dünya ticaret yollarının değişmesi olarak sayılabilir.²⁹

Gerçekten, özellikle Batının sömürgecilik yolu ile dünya zenginliklerinin büyük kısmını Batıya taşıması ve ardından bu zenginlikleri belirli ellerde toplayarak klasik liberalist bir anlayışla geniş halk yığınlarını çok üreten, ancak yaşayacak kadar tüketen bir duruma düşürmesi, Osmanlı ile Batı arasındaki farkın kaynağını oluşturmuştur.

Daha önce, Osmanlı sosyo-kültürel sisteminin bozulmasının, Osmanlı toplumun sistemleştirmiş bir bütün olmaktan çıkarıp bir yığınlar toplumu haline getirdiğini, müesseselerde hızlı bir dejenerasyon yaşanırken, toplumun manalı bir bütün ifade edememesinin de ciddi bir kimlik krizine kaynaklık ettiğini ifade etmiştik.

Analizlerde gözden uzak tutulmaması gereken nemli bir nokta ise, zihniyet çerçevelerinin sunduğu toplum projesi bile yaşanan gerçeklik arasında sıfırlamanın mümkün olmadığı bir ilişkinin varlığıdır. Bu zorunluluk sosyal problemlerin kaynağını oluşturur.

Yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı gibi olan ile olması gereken yada bir başka deyişle yaşanan ile gerçekleştirilmek istenen arasındaki mesafe problemi vermektedir.

Şimdi, böyle bir teknik ayırmadan makro planda Osmanlı sosyal realitesindeki meselelerin açıklanması, mikro planda bu realitenin bir parçası durumunda olan çalışma hayatındaki değişmeler ve işçi hareketlerinin ortaya çıkışının açıklanması daha kolay olacaktır.

Analizimizin hemen başında, duraklama ve gerileme dönemi ile birlikte, yukarıdaki dış ve iç faktörlerin etkisiyle olan ile olması gereken arasındaki mesafenin açılmaya başladığını ve problemlerin yoğunluk kazanma eğilimi içine girdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Kısıtlı sanayileşme çabaları ile değişen Osmanlı üretim düzeninde işçi ve işveren ilişkilerinde olması gereken, daha önceki bölümde de anlatıldığı gibi, çalışanın emeğinin tam karşılığını zamanında alması ve herhangi bir haksızlığa maruz kalmamasıdır. Olan ise, Osmanlı'nın parçalanmış sosyo-kültürel yapısı sonucunda oluşan yığın etkileşimlerinin bir sonucu olarak, emeğinin karşılığını tam ve zamanında alamamasıdır.

Burada işçinin aldığıyla, alması gereken arasındaki fark “problem”i ortaya koymaktadır. Bu problem, karşılığı ödenmeyen alın teri yada emekle realize olan hak arasında bir çatışmayı ortaya koymaktadır.

Yığın etkileşim süreci içerisinde, problem (karşılığı ödenmeyen alın teri yada emek) etrafında, bu probleme muhatap olanlar tarafından ortak kabuller, değerler ve normların (anlamaların) oluşturulması, bu anlamlar bütününden hareketle problemi çö-

²⁹ Aynı eser, s.474-483

züp haklarını almak için oluşturulan dernek, birlik yada sendikaların (araçların) meydana gelmesi ve sonuçta bu anlam ve araçlarla donanmış çalışanlar grubunun (insan unsurunun) problemi çözmeye yönelmesi, bize yeni bir sistemli bütünü vermektedir.

Bu analizden hareketle, Osmanlı'da –yer yer farklılıklar göstermesine rağmen- Batıda olduğu gibi işçi birliklerinin, derneklerinin çalışanlarının emeklerinin karşılığını tam ve zamanında alamamalarından doğduğunu söyleyebiliriz.

XIX.yüzyıl başında dışa bağımlı Osmanlı ekonomisinin gelişmesi yabancı sermaye ve Osmanlı azınlıkları elinde bulunan sermayenin de üretim düzeninde motor güç haline gelmesi ile, bir yandan klasik tezgahlarda istihdam hacmini daraltırken, diğer yandan gelişmiş tezgahlarda istihdam hacmini artırmıştır. Buna bağlı olarak Osmanlı'da bir işçi sınıfı ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak henüz bu dönemde “Osmanlı toplumsal ve ekonomik yapısı içinde işçi sınıfı” güçsüz ve örgütlenmemiş bir nitelik taşıyordu.³⁰

Osmanlı'nın kendi dışında meydana gelmiş sanayi ihtilalinin ortaya koyduğu yeni teknolojilerle karşı karşıya gelmesi, daha doğrusu bu teknolojiler etrafında oluşan daha o güne kadar Avrupa'da bile çözümlenememiş iş ilişkileri ile karşı karşıya gelmesi bir “şok” haline doğurmuştur. Yani sanayi ihtilalinin sonuçları imparatorluğu bir hayli sarsmıştır.³¹

Bu çerçevede Osmanlı'da dışa bağımlı ekonomik gelişme ile fabrikasyon üretime geçiş, fabrikasyon üretime geçişle işçi hareketlerinin doğuşu arasında güçlü bir ilişkinin olduğu ifade edilebilir.

Önceki bölümlerde, Osmanlı toplum yapısı ile ilgili, Türkdogan'ın “Osmanlı toplum yapısında yoksul ve zenginler arasında büyük uçurumların meydana gelmesine engel olmak hususunda devletin dengeleyici özelliği önemli rol oynamıştır”³² tesbitleri manasında, tesbitlerde bulunulmuştur. Artık bu aşamada Osmanlı'nın özellikle İttihat ve terakki iktidarları döneminde dengeleyici fonksiyonunu bırakarak yabancı sermaye ile yoğun ilişkiler içine girdiği görülmektedir.

Osmanlı'da ilk işçi hareketlerinin işverenin (ki çoğu zaman bu yabancı sermaye, gayrimüslim sermaye ve Osmanlı hükümeti olarak karşımıza çıkar) direnme olarak belirdiği görülmektedir.³³

Çalışanların istismar edilmesi ve düşük ücretlerle çalıştırılmalarının nedenleri muhtelifdir. Önceki kısımda bunlardan etraflıca bahsetmiştik. Ancak özellikle yabancı sermayenin düşük ücret ve işçi istismarı politikasını (tabi ki Batıdaki klasik liberalizm anlayışının metropol ülkelerdeki ücret politikaları burada göz önünde tutulmalıdır)

³⁰ Emre Kongar, İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, 3.Baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1979, s.449

³¹ Kemal Sülker, Türk Sendikacılık Tarihi I, İstanbul. Bilim Yayınevi, 1987, s.14

³² Orhan Türkdogan, “19.Yüzyıl Osmanlı Toplumunda İşçi Sınıfının Doğuşu”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, sayı 11, s.18

³³ Sedat Ağralı, Günümüze Kadar Belgelerle Türk Sendikacılığı, İstanbul 1967, s.18

1854-1864 yılları arasında Kırım, Kafkasya vs yerlerden İstanbul ve Anadolu'ya gelen 595.000 civarındaki göçmenin etkilediği,³⁴ bu duruma dayalı olarak, işgücü arzının genişlemesi ile yabancı sermaye işletmelerinin düşük ücretli işçi çalıştırmaya yöneldikleri görülmektedir.

Toplumda “aydın” ın yeri entelektüel alanın daima ve heer zaman tartışma konusu olmuştur. Aydının görevi nedir? Aydın nelerle uğraşmalıdır? Aydın olmak daima bağımsız muhalif olmayı mı gerektirir? Aydın kimin yanındadır? Aydın konusu açıldı mı bu sorular ve tartışmalar uzayıp gider.

Osmanlı aydını ile ilgili tartışmalar da, ülkemizde son yüzyılımızın en çok ilgi çeken konuları içerisinde yer almıştır. Bu tartışmalar içerisinde, Osmanlı aydınının ilgilendiği yada ilgilenmediği konular neden ilgilenip ilgilenmediği konusunda sürekli tartışılmıştır, eleştirilmiştir. Ancak Osmanlı aydınının, işçi meselesiyle yakından ilgilendiği konusunda genel bir kabulün olduğu görülmektedir.

Osmanlı toplumunda, ortaya çıkışında ve gelişme seyri içerisinde işçi meselelerine Osmanlı aydınları, kayıtsız kalmamışlar, yer yer grevleri ve teşkilatlanma faaliyetlerini desteklemişlerdir.³⁵

Osmanlı'da işçilerle ilgili ilk cemiyet olarak kabul edilen³⁶ Osmanlı Ameleperver Cemiyeti (bütünüyle aydınların mı yoksa aydınlarla işçilerin birlikte mi kurdukları tartışmalı olmasına rağmen) bir kısım aydınların yakın ilgileriyle kurulmuş bir cemiyet olarak ortaya çıkmıştır.

1871'de İstanbul'da kurulan bu Cemiyet, aydınların desteğinde olması, işsizlere iş bulmayı ve yoksul işçilere yardım etmeyi amaçlaması bakımından, işçi cemiyetinden daha çok bir hayır cemiyeti hüviyeti taşımaktadır.³⁷

Her şeye rağmen, Osmanlı Ameleperver Cemiyeti hakkında kesin şeyler söylemekten kaçınmak gerekmektedir. Hayır cemiyeti olduğu kadar, bu cemiyetin Marksist bir cemiyet olduğunu iddia edenler bile vardır. “Sayılğan'a göre Osmanlı Ameleperver Cemiyeti komünist manifestonun esaslarına uygun, ihtilalci, Marksist bir teşekküldür.”³⁸

Yalnız, Osmanlı'da ilk işçi hareketlerini, Osmanlı toplumunu kökten sarsan kitlevi işçi eylemleri yada örgütlenmeleri şeklinde anlamının yanıltıcı olacağını burada hatırlatmak gerekir. İlk işçi hareketlerinin kitlevi olmamasına rağmen, kısmen Batı Avrupa'daki düşünce akımlarından da moral planda etkilenmiş etkin hareketler olduğu kabul edilebilir. Öyle ki:³⁹

³⁴ Oya Sencer, a.g.e., s.93

³⁵ Kemal Sülker, a.g.e., s.93

³⁶ Turan Yazgan, “Türkiye'de Sendikal Hareketler”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, sayı 20, s.65

³⁷ Mesut Gülmez, “Tazminat'tan Sonra İşçi örgütlenmesi ve Çalışma Koşulları (1839-1919)” Tanzimattan Cumhuriyete Türk Ansiklopedisi, Cilt 3, İstanbul İletişim Yayınları, 1985, s.792

³⁸ Orhan Türkdoğan, “19.Yüzyıl Osmanlı Toplumunda İşçi Sınıfının Doğuşu”, s.14

³⁹ Aynı makale, s.13

Osmanlı toplumunda, 1870'lerden sonra ortaya çıkan gelişmelerde 1871 I.Enternasyonalin etkisi olduğu muhakkaktır. Şüphesiz, sosyalizmle işçi hareketlerinin birlikte gitmesi için de işçilerin kitlevi bir özellik göstermesi gerekir. Bazı Marksist yazarlar, Osmanlı işçi sınıfının çekirdek halinde 1870 yılından sonra değiştiğine işaret ederler. Ancak 1870-1908 döneminin, Osmanlı işçi kitlesinin artık bir sınıf niteliği kazandığı ve ekonomik amaçlı sınıf davranışlarına giriştiği, bir işçi çağı olarak nitelen-dirilmesi fazlaca abartılmış bir görüştür. Bununla beraber 1870'lerden sonra bünye-sinde işçi çalıştıran tesislerin giderek güçlendiği de bir gerçektir. 1908 yılı başlarken yalnız İstanbul'da 50 bini aşan, bütün İmparatorlukta ise milyonu bulan bir işçi kitle-sinin varlığından söz edilmektedir.

Osmanlı'da işçilerin çeşitli hak ve menfaatlerini savunmak amacıyla yaptıkları ilk grevin nerede yapıldığı konusu tartışmalıdır. Kimi kaynaklar ile ilk grevin, Beyoğlu telgraf işçilerinin Şubat 1872'de gerçekleştirdikleri grev olduğunu iddia ederken,⁴⁰ bazı kaynaklar da ilk grevin yine aynı yıl Kasımpaşa gemi tezgahlarında çalışan işçi-lerce gerçekleştirildiğini yazmaktadırlar.⁴¹

Aslında, burada bilinmesi gereken şey, hangi gervin önce yapıldığıdır. Beyoğlu telgraf işçileri grevi ile başlayan yoğun grev süreci, I.Meşrutiyet'in ilanının (1870) hemen akabinde başlayan oldukça da hür ve kanuni boşlukların olduğu bir ortamda yaygınlaşmış ve II.Meşrutiyet'in ilanından sonra çıkartılan Tatil-i Eşgal Kanunu'na kadar oldukça yoğun devam etmiştir. Bu zaman periyodunda 31'i İstanbul'da, 8'i Se-lanik'te olmak üzere toplam 50 grev yapılmıştır.⁴²

Yukarıda belirtilen Kasımpaşa ve Beyoğlu grevlerinin hangisinin ilk grev olduğu tartışmaları bir yana, bunlardan daha önce de işçi hareketleri olduğu yönündeki görüş-ler de ciddi dayanaklar taşımaktadır. Bu dönem işçi hareketlerinin ciddi yazılı belgele-re dayanmamasına rağmen Paris Nizamnamesi'nde yer alan (1845'te çıkarılmıştır) "Amele ve işçi makûlelerinin ve cemiyetlerinin def'i ve izalesi ile ihtilal vukuunun önünün kestirilmesi (...) İşini gücünü terk ile mücerret tatil-i mesalih-i ibad gazezinde olan amele ve işçilerin cezalandırılması"⁴³ yönündeki hükümler, bu nizamnamenin çıktığı dönemde de işçi hareketlerinin var olduğunu ortaya koymaktadır.

Yine "işçilik" statüsünün oluşmasını ve meşruiyet kazanmasının göstermesi ba-kımından 'ki Avrupa'daki işçiliğin ya da koalisyon hakkına sahip işçiliğin meşruiyet kazanmasından daha önce gerçekleşmiş bir gelişmedir) 1776 yılında Kütahya'da fin-can imalatçıları ile işçiler arasında imzalanan toplu sözleşme çok önemlidir. Türk sos-yal politika tarihinin bu çok önemli gelişmesini Turan Yazgan şöyle değerlendiriyor:

Henüz bütün siciller ve arşiv belgeleri incelenmeye açılmadığı ve açılmış olanla-rın da incelenmediği dikkate alınır, toplu işçi çalışan işyerlerinde başka toplu iş sözleşmelerine de rastlamanın mümkün olabileceği söylenebilir. Elimizdeki belgeyi dün-

⁴⁰ mesut Gülmez, "Tazminat'tan Sonra İşçi Örgütlenmesi ve Çalışma Koşulları (1839-1919), s.793

⁴¹ Sedat Ağralı, a.g.e., s.24

⁴² Şehmus Güzel, "Tazminattan Cumhuriyet'e İşçi Hareketleri ve Grevler", Tazminattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 3, İstanbul İletişim Yayıncılık, 1985, s.792

⁴³ Turan Yazgan, a.g.e., s.21

yadaki ilk toplu sözleşme olarak vasıflandırmak yerindedir. 1776 tarihli olan bu belge fincan imalatçıları ile işçiler arasında imzalanmıştır. Kütahya Vahit Paşa Kütüphanesinde Kütahya Şer'i mahkemesi sicilinin 57. sahifesinde kayıtlı bulunmaktadır. Toplu sözleşme olduğunun yanında bir çeşit grup sözleşmesi oluşu da dikkati çekmektedir. Çünkü 24 işyeri (fincan imalathanesi) ile işçiler arasında imzalanmıştır. Sözleşmede bir hakem heyeti de yer almaktadır. Müderris Muhyazade Muhittin Efendi, İbrahim Çavuş, Abdülkadir Çavuş ve Salih Çavuş hakem heyetini teşkil etmektedir. Diğer taraftan sözleşme Kütahya Kadısı Ahmet Efendi'in tasdiki ile yürürlüğe girmiştir.⁴⁴

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşıldığı gibi, bu toplu sözleşme, sadece işçi-işveren çevresiyle sınırlı olmayan, medrese, esnaf, bürokrasi gibi toplumun farklı kesimlerinin de içinde yer aldığı bir toplumsal uzlaşma niteliği taşımaktadır ve bütünleşmiş toplum tipinin kalıntılarını da içinde barındırmaktadır.

Bu kısmın hemen başında bahsedilen ve işçi derneğinden çok işçilere yardım derneği niteliğinde olan Ameleperver Cemiyeti'nden sonra Osmanlı'da işçilerin bizzat kurduğu ilk dernek "Osmanlı Amele Cemiyeti"dir. Cemiyetin kuruluş tarihi bazı kaynaklarda 1854, bazı kaynaklarda 1895 olarak gösterilmektedir.⁴⁵ Tophane Fabrikası işçileri tarafından gizli olarak kurulan bu dernek, çok fazla işçiyi bünyesinde barındırmayan, Avrupa'dan aktarılan hazır sol fikirlerin benimsendiği⁴⁶ ve II.Abdülhamit rejimine karşı mücadele eden bir cemiyet hüviyetindedir. Kuruluşundan bir yıl sonra gizli faaliyet yürüttüğü ve II.Abdülhamit yönetimine karşı olduğu gerekçesiyle de kapatılmıştır.⁴⁷ 1901-1902 yılları arasında yeniden bir süre faaliyet yürüten Osmanlı Amele Cemiyeti dışında, bu dönemde işçi teşkilatlanması görmek mümkün değildir.

I.Meşrutiyetten II.Meşrutiyet'e kadar olan sürede işçi teşkilatlarının illegal olması, I.Meşrutiyet Anayasasının hiçbir şekilde bu tip dernek ve cemiyetlerin kurulmasına izin vermeyen yapısından kaynaklanmaktadır. Bu şartlara rağmen gizli faaliyetler yürütmüş Osmanlı Amele Cemiyeti yanında birtakım kardeşlik-yardımlaşma cemiyetlerinden bahsetmek mümkündür. Örneğin, "Anadolu Osmanlı demiryolları Memurin ve Müstahdemin Cemiyet'i Uhuvvetkarısı" bunlardan birisidir.⁴⁸

Kısaca işçi-işveren ilişkilerinin koruyucu ve düzenleyici bir kanuni çerçeveden yoksun olduğu 1908 öncesi bu dönem ile ilgili bilgiler, hem yetersiz, hem de sağlıklı ve güvenilir olmaktan uzaktır. Bunun için bu döneme ilişkin işçi hareketleri konusunda kesin ifadeler kullanmak da mümkün değildir.

Sonuçta toplumsal bir gereklilik olarak karşımıza çıkan sivil toplum hareketi, toplumsal değişimlere öncülük eden, insan hak ve özgürlüklerini geliştiren amaçlara yönelik olarak her geçen gün etkisini iyiden iyiye artırmıştır. Başlangıçta loncalar ve sendikalar aracılığıyla nüfusunu sürdürürken artık dernekler, vakıflar, sendikalar, kooperatifler, meslek kuruluşları, sanayi ve ticaret odaları ve borsaları, esnaf ve sanatkar

⁴⁴ Aynı makale, s.32

⁴⁵ Kemal Sülker, a.g.e., s.17, Mesut Gülmez, a.g.m., s.794

⁴⁶ Oya Sencer, a.g.e., s.158

⁴⁷ Kemal Sülker, a.g.e., s.17

⁴⁸ Turan Yazgan, a.g.m., s.20

örgütlenmeleri, barolar, mühendis ve mimar odaları birliği, ziraat odaları, tabip odaları, eczacı odaları gibi çok değişik alanlarda etkinlik göstermektedirler.

Sivil Toplum Örgütlerinin tüm dünyada (özellikle demokratik toplumlarda) bu denli gelişme ve etkinlik göstermeleri, Türkiye’de de toplumsal örgütlenmenin yerleşmesini ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. Özellikle AB’ne uyum süreci içinde, daha katılımcı bir demokrasinin sağlanması için sivil toplum örgütlenmesi bir anlamda devlet politikası haline gelmiştir. Ülkemizde halen yaklaşık 75 bin dernek, 5 bin vakıf faaliyet göstermektedir. Bunlara sendika, oda, kooperatif gibi diğer sivil toplum örgütleri de eklendiğinde sayılarının 100 binleri bulduğu görülecektir. Farklı alanlarda örgütlenmiş bu STK’ların amaçları da şu şekilde gruplandırılabilir.⁴⁹

- 1.Kültür kuruluşları: kültür, folklor, bölgesel ve uluslar arası kültür ve dostluk kuruluşları
- 2.Sanat kuruluşları: dil-edebiyat, müzik, resim-heykel, sinema ve fotoğraf, tiyatro, opera ve bale kuruluşları
- 3.Din kuruluşları: mezhep ve tarikatlarla ilintili kuruluşlar
- 4.Politika kuruluşları: mezhep ve tarikatlarla ilintili kuruluşlar
- 5.Sağlık kuruluşları: tıp kuruluşları
- 6.Sosyal hizmet kuruluşları: hayır kuruluşları, özürülüler, tüketiciyi koruma, bağımlılar, emeklilik kuruluşları
- 7.Çevre kuruluşları: tarihi ve doğal çevreyi koruma, arkeoloji, müzecilik, hayvan kuruluşları
- 8.Eğitim kuruluşları: halk eğitimi, kütüphanecilik kuruluşları, üniversite geliştirme-güçlendirme vakıfları
- 9.Ekonomi kuruluşları: çeşitli sanayi dallarında faaliyet gösteren kurumların ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla kurdukları kuruluşlar
- 10.Dayanışma kuruluşları: çeşitli meslek erbabının, toplulukların dayanışma amacıyla kurdukları kuruluşlar
- 11.Bilim kuruluşları: temel ve sosyal bilimlerini geliştirmeyi amaçlayan kuruluşlar
- 12.Spor ve hobi kuruluşları
- 13.Kadın ve çocuk kuruluşları

⁴⁹ Aydın Gönel, 1998, Önde Gelen STK’lar

14.Konut kuruluşları: konut kooperatifleri

15.İletişim kuruluşları: basın, halkla ilişkiler, reklamcılık vb. kuruluşlar.

Toplumları bu denli yönlendirmeyi başaran sivil toplum örgütlerinin etkinliği elbette farklı görüş ve düşünce içerisinde olan bazı kesimlerin de dikkatini çekmiştir. Özellikle geçtiğimiz yüzyılın 2. yarısında başlayan ve soğuk savaş döneminin sona ermesiyle hızlanan, küreselleşme ve bunun çevresinde gelişen eğilimler tüm dünya toplumlarının, ortak bir amaç doğrultusunda dönüştürülmesi gereğini doğurmuştur.

Globalleşmenin ve bu doğrultuda tüm toplum kesimlerinin dönüştürülmesinin kimlerin yararına olduğu tartışılması gereken bir konu olsa da, bazı ülkelerin, diğer ülkeleri kendi istekleri doğrultusunda yönlendirme ve dönüştürme gayreti içinde olduğu da su götürmez bir gerçektir. İşte bu noktada toplumsal değişimlerin dışarıdan bir takım zorlama ve etkilerle yapılması demokrasinin ne tanımıyla ne de doğasıyla bağdaşmamaktadır. Etkin güçlerin toplumsal değişimleri kendi çıkarları doğrultusunda etkilemek için kullandığı en önemli argüman da artık önemi ve etkisi tartışılmayacak kadar büyük olan sivil toplum hareketleridir.

Doğal bir toplumsal gelişim süreci içerisinde ortaya çıkan ve bulunduğu toplum için bir gereklilik arz eden sivil toplulukların organize hareketleri ne denli insancıl ve demokratik ise, herhangi bir ihtiyaçtan çok, önce dışsal etkilerle oluşturulup ardından da toplum içinde destek arayan oluşumlar da o denli demokrasi dışıdır.

Özellikle son yıllarda ekonomik olarak dışa bağımlı hale gelmiş olan ülkelerin, borç veren ülkeler eliyle dönüştürülme gayreti içinde olduğu açıktır. Aslında toplum genelinde kabul görmeyen bazı tutum ve fikirlerin, kar amacı gütmeyen (gütmemesi gereken) sivil toplum örgütü yöneticilerine sağlanan bir takım maddi-manevi faydalar neticesinde savunulmasının sağlanması, STK'nın da amaçları dışında bir faaliyet içine girmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları buldukları ülke toplumunun dışında, yönlendirildikleri ülkeler lehine faaliyet gösterebilirler.

Kaldı ki, bazı köklü STK'nın yeterince şeffaf bir faaliyet göstermemesi, işlevinin ve fonksiyonun sorgulanması gereğini doğurmaktadır. Anlatılmak istenen sivil toplum örgütü adı altında faaliyet gösteren pek çok kuruluşun aslında temsil ettikleri toplumların ve ülkelerin çıkarının ötesinde bir takım amaçlar taşıyabildiğidir. Doğal toplumsal gelişim süreci içinde, toplumsal fayda sağlamaya yönelik olarak ortaya çıkan hareketler ayrı bir kapsama alınırca, yurt dışında kurulmuş ve finansmanı bazı işadamları ve ülkeler tarafından sağlanan ve kendilerini sivil toplum örgütü olarak niteleyerek bir çok ülkede faaliyet gösteren oluşumların sivil toplum kuruluşu mantalitesine ne denli aykırı olduğu su götürmez bir gerçektir. CIA direktörü Richard Helmsi daha 1970'lerde "Amerika halkı ve topraklarını, Amerikan değerler sisteminin ve yaşama biçiminin yayılması yoluyla korumayı" dolaylı milli güvenlik stratejisi olarak ilan etmiştir. "Değerlerimizin ve yaşama biçimimizin sürmesini istiyorsak, başka kültür ve güç merkezleriyle rekabet etmek zorundayız" demiştir.⁵⁰

⁵⁰ Doç. Dr. Özcan Yeniçeri, Niğde Üniversitesi

Huntington da benzer söylemlerle konuya yaklaşmıştır. Ona göre, soğuk savaş sonrası mücadelenin “esas kaynağı ideolojik ve ekonomik değil, kültürel olacaktır.”

Bu bağlamda; geçtiğimiz aylarda Gürcistan’da ortaya çıkan ve bu ülkedeki siyasi ve kültürel yapıyı dönüştüren toplumsal hareketin öncüsü, finansmanı George Soros tarafından sağlanan bir vakıftır. Son yıllarda ülkemizde de yer altı kaynaklarının çıkartılması ve işlenmesine karşı faaliyet içinde bulunan çok uluslu bir çok vakıf ve STK(!)’nun bulunduğu bilinmektedir. Bu oluşumlar kendilerine yurt içinden de yandaş sağlayarak milli menfaatlerimize karşı bir tutum sergilemektedirler.

Gerçek anlamda sivil toplum kuruluşu olan ve kamu yararına faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşlarının konuya daha duyarlı ve tepkili yaklaşımları gerekmektedir.

Oluşum süreci açısından bakıldığında sivil toplum örgütlerini iki gruba ayırmak mümkündür.

Birincisi toplumda oluşan ortak hassasiyetlerin, organize bir harekete dönüşerek, toplumsal değişimi destekleyen oluşumlar haline gelmesi , ikincisi ise toplumsal alt yapısı olmadığı halde, kamu yararına kurulan STÖ’leri manipüle veya provake etmek ve toplumu kendi istekleri doğrultusunda dönüştürmek amacıyla kurulan örgütlerdir.

Konuya bu açıdan bakıldığında kamu yararına kurulan sivil toplum örgütlerinin, diğerlerinden ayrılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çünkü sivil toplum örgütlerinin demokrasilerin yerleşmesi ve işleyişinde gözardı edilemeyecek bir öneme sahiptir.

STÖ’lerinin işlevleri, Kars (2002) tarafından aşağıdaki özgün biçimde gruplandırılmıştır:

1.DEMOKRASİYİ GELİŞTİRME İŞLEVİ

Demokrasiyi geliştirme işlevi içinde topluma yönelik, bireye yönelik ve politikalara yönelik işlevler söz konusudur.

1.1. TOPLUMA YÖNELİK

Topluma yönelik işlevler içinde “toplum sesi olma”, “toplumsal gelişmeyi sağlama” ve “toplumsal katılımı sağlama” işlevleri vardır.

1.1.1. Toplumun Sesi Olma

- Toplumun sesinin duyurulmasına yardımcı olma
- Topluma duyuru yapma
- Demokratik baskı grubu oluşturma
- Savunuculuk rolünü yerine getirme

1.1.2. Toplumsal Gelişmeyi Sağlama

- Toplumsal sorunlara karşı çözüm önerisi sunma
- Toplumsal ihtiyaçları karşılayıcı yönde hizmet üretme

- Kalkınma programlarını başlatma, sürdürme ve değerlendirme
- Toplumun ilgili kesimlerini soruna ve ihtiyaca karşı bilinçlendirme
- Toplumsal duyarlılığı, bilinci sağlama ve geliştirme (bilinçli ve duyarlı kamuoyu yaratma)

1.1.3.Toplumsal Katılımı Sağlama

- Toplumdan destek alma
- Toplumsal dayanışmayı sağlama
- Toplumun daha geniş kesimlerine ulaşma
- Soruna ilişkin tarafları buluşturma
- Toplumun yapılan çalışmalara katılımını sağlama

1.2.BİREYE YÖNELİK

Bireye yönelik işlevler içinde “bireyin gelişmesine yardımcı olma” ve “bireyin örgütlü yaşamına katkı” başlıkları yer almaktadır.

1.2.1.Bireyin Gelişimine Yardımcı Olma

- Bireyin üretkenliğini sağlama ve artırma
- Hizmet verilen alanda yetişmiş insan kaynağı yaratma
- Bireylerin birlikte (ekip içinde) iş yapabilme yeteneğini geliştirme
- Bireylerin STÖ bünyesinde yönetim tecrübesi kazanmalarına yardımcı olma
- bireylerin “vatandaş sorumluluğu” kazanmalarına yardımcı olma

1.2.2.Bireyin Örgütlü Yaşamına Katkı

- Bireyleri sorunun çözümüne yönelik harekete geçirme
- Bireysel tepkileri yönlendirici ve güçlendirici olma
- Bireylerde liderlik anlayış ve becerilerini geliştirme
- Bireylerin “örgütlenme hakkının” zemini olma
- Bireylerin “katılım hakkının” örgütlü bir ortamda kullanılmasına zemin oluşturma

1.3.POLİTİKALARA YÖNELİK

Politikalara yönelik işlevde politikalara katılım ve baskı grubu oluşturma alt işlevleri bulunmaktadır.

1.3.1.Politikalara Katılım

- Evrensel değerleri savunma (demokrasi, insan hakları, barış vb.); evrensel değerlerin ülkemize en iyi şekilde nasıl uyarlanabileceği konusunda fikir üretme,
- Anayasa, yasa, uluslar arası sözleşme ve yönetmelik hükümlerinin gözden geçirilmesi ve daha güncel ve iyiye götürmek üzere ön çalışmalar yapma
- Örgütler arası paylaşım ve işbirliği sağlama

1.3.2.Baskı Grubu Oluşturma

- Kamu, yerel, özel ve uluslar arası kuruluşların uygulamalarına karşı daha iyiyi sağlama yönünde eleştirel olma ve daha doğruya yönlendirme

- Kamu, yerel, özel ve uluslar arası kuruluşların uygulamalarını yönlendirme ve etkileme
- Ulusal ve uluslar arası konularda lobi faaliyetlerini yerine getirme

2.HİZMET ÜRETME İŞLEVİ

Hizmet üretme işlevi içinde 2altyapı çalışmalarını yerine getirme” ve “öncü hizmetler yapma” işlevleri vardır.

2.1.Alyapı Çalışmalarını Yerine Getirme

- Hizmet verilen alanın sorunlarının belirlenmesi
- İlgili alanda verilecek hizmetin standardının belirlenmesi
- Etik kuralları oluşturma ve geliştirme
- Bilgi birikimi sağlama
- Veri tabanı oluşturma, hizmete başlamak üzere

2.2.Öncü Hizmetler Yapma

- Model alınacak hizmet üretme
- Pilot proje/çalışmalar yapma
- Devletin yapmadığı veya yapamadığı, ele almadığı işler üzerinde çalışma
- Kamu kurumlarınca belirli bölgelerde verilen hizmetlerin öncelikle “kalkınma öncelikli” yörelerde verilmesi
- İlgili alana yönelik araştırmalar yapmak veya yaptırmak

3.HİZMETLERE KATKI İŞLEVİ

Hizmetlere katkı işlevinde, kamu sektörünce götürülen hizmetlere aşağıda belirtilen şekillerde katkı vermeyi içerir.

Kamu sektörünce götürülen hizmetlere katkı verme

- Eleman desteği sağlama, istendiğinde uzman personel desteği
- Kamu personelinin eğitim ve eğitim harcamalarına destek verme
- Projelerin müşterek bir işbirliği temelinde yürütülmesi finansman desteği sağlama

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN KARŞISINDA OLUŞAN ENGELLER

- STÖ'lerin kendi aralarındaki işbirliği eksikliği, ortaklaşa etkinlik yapma konusunda sıkıntılarının olması,
- STÖ'lere ilişkin sağlıklı ve genel bir veri tabanının olmaması,
- STÖ-devlet kurum ve kuruluşları arasındaki iletişim kopukluğu,
- Uluslar arası STÖ'lerle ilişkilerin önündeki yasal belirsizlik,
- STÖ'lerin gönüllü ve profesyonel kadro yetersizliği,
- STÖ'lerin proje çalışmalarındaki yetersizlikler,
- Vatandaşların STÖ etkinliklerine katılım konusunda gelenekler ve güvensizlik nedeniyle yaşadıkları genel isteksizlik durumu,
- STÖ'lerin üretmiş oldukları “başarılı modellerin” Paylaşımı konusunda yetersiz kalınması,
- Sivil toplumun gelişmesine önemli katkıları olan toplantıların sonuçlarının hayata geçirilememiş olması,

- STÖ'lerin yürütmekte oldukları çalışmalarda hedef grubun katılımını sağlayamaması,
- STÖ çalışmalarında kişisel yorumlara dayalı bürokratik engellerin olması,
- Devletin STÖ'lerle ilişkilerinde "eşit yakınlıkta" olması ve objektif kriterler oluşturması,

Günümüze kadar gerçekleştirilen kalkınma çalışmalarının değerlendirilmesi sonucunda, STÖ'lerin toplumsal gelişmeyi sağlama yönündeki çalışmalarında karşılaşılabilecekleri olası sıkıntılardan bazıları aşağıda sıralanmıştır (Akyürek, 1977):

- Yetersiz bilgi ve projelerin hazırlanması,
- Merkezden planlama,
- Yöresel yaklaşımların yokluğu/yetersizliği,
- Tutulması mümkün olmayan sözlerin verilmesi,
- Sorunun çözümüne uygun olmayan yaklaşımların uygulanamaması,
- Felaket psikolojisi, yörenin yaşamış olduğu özel koşullardan kaynaklanan sıkıntıların varlığı, deprem, göç vb.'nin insan psikolojisine olumsuz etkisi,
- Kalkınmada kurumlar arası iletişimi sağlayacak yeterli kişilerin olmaması,
- Örgütler arasındaki iletişimsizlik,
- Toplumlarda kendine yardım için motivasyon eksikliği,
- Geleneksel şüphecilik,
- Tecrübeli saha uygulamacılarının eksikliği,
- Başka şartlarda uygulanan ve aynen alınan projelerin, yerel koşullara uyarlanmaması,
- Toplumun bulunduğu yerden başlamamak, toplumun öncelikli ihtiyacından hareket etmemek. Örneğin Türkiye'de yaşanan hızlı nüfus artışının önüne geçilebilmesi için aile planlaması çalışmalarına gerektiği kadar duyarlı davranılmaması,
- Hizmete gerek duyan geri kalmış bölgelerde bilgilendirme, denetleme ve yönlendirme konularında ulaşım eksikliği,
- Soruna bütüncül yaklaşımın olmaması, bir taraf kalkındırılırken diğer tarafın daha kötü duruma itilmesi,
- Projelerin uygulanması için gerekli başlangıç şartlarının olmaması,
- Toplumsal yaşamdaki gerginlik alanları,
- Ortak hareket etme isteksizliği,
- Uzun dönemde kalkınmanın esas alınmaması,
- Ulaşılamayacak büyüme hedefleri konulması,
- Yapılan çalışmalarda başka yoksulların geçim kaynağını oluşturan alanlara yönelerek, Pazar payını azaltmak,
- Az gelişmiş ülkelerde kişiliğin sistemin üstünde işleve sahip olması,
- STK'lar arasında etik sınırları aşan rekabet,
- Hazırlanan projelerin karmaşık,
- Projelerin sürdürülebilirliğinin esas alınmaması,
- Fayda-maliyet oranının düşünülmemesi,
- Amaç ve araçların birbirine karıştırılması,
- Başarı kriterlerinin olmaması veya kasten oluşturulmaması,
- STK'larının kuruluş, tüzük ve kararlarının anti-demokratik olması,

-Amacı dışında faaliyet gösteren STK'larının toplum nezdinde oluşturduğu olumsuz izlenim nedeniyle STK'larına istenen oranda katılımın sağlanaması.

ÖNERİLER

- STK'larının kuruluş ve faaliyetlerini engelleyen yasal ve anayasal engeller ortadan kaldırılmalı,
- STK'larının faaliyetleri daha etkin bir şekilde denetlenmeli,
- Kamu yararına çalışan STK'lar proje karşılığında devlet tarafından desteklenmeli,
- Örgütlenmenin önündeki bürokratik engeller kaldırılmalı,
- Toplumda STK geleneğinin oluşturulması için etkin bir eğitim faaliyeti devlet ve özel sektör kuruluşları tarafından desteklenmelidir.